

СЕЛСКОСТОПАНСКА НАУКА, 46 (No 2) 2013, 15-24
AGRICULTURAL SCIENCE, 46 (No 2) 2013, 15-24

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ОЧАКВАНИЯ НА ПРОИЗВОДИТЕЛИТЕ НА ПЛОДОВЕ – РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОЕКТ

V. МАНОЛОВА¹, И. ПЕНОВ², К. КОЛЕВ¹, А. ЖИВОНДОВ¹, М. ГОСПОДИНОВА¹,
З. РАНКОВА¹, С. ГАНДЕВ¹, С. ПОПОВ¹ и М. НИКОЛОВА³

¹ *Институт по овощарство, BG - 4000 Пловдив, България*

² *Аграрен университет, BG - 4002 Пловдив, България*

³ *Опитна станция по земеделие, BG - 6600 Кърджали, България*

CHALLENGES AND EXPECTATIONS OF THE FRUIT GROWERS - RESULTS OF A RESEARCH PROJECT

V. MANOLOVA¹, I. PENOV², K. KOLEV¹, A. ZHIVONDOV¹, M. GOSPODINOVA¹,
Z. RANKOVA¹, S. GANDEV¹, S. POPOV¹ and M. NIKOLOVA³

¹ *Fruit Growing Institute, BG - 4000 Plovdiv, Bulgaria*

² *Agricultural University, BG - 4002 Plovdiv, Bulgaria*

³ *Experimental Station on Agriculture, BG - 6600 Kardzhali, Bulgaria*

Abstract

MANOLOVA, V., I. PENOV, K. KOLEV, A. ZHIVONDOV, M. GOSPODINOVA, Z. RANKOVA,
S. GANDEV, S. POPOV and M. NIKOLOVA, 2013. *Agricultural Science*, 46 (No 2): 15-24

Fruit growing traditionally occupies an important place in the structure of Bulgarian agriculture, but a steady negative trend has been marked in recent decades in the sector. The aim of this paper is to identify challenges and purpose guidelines for stabilizing the sector. On the basis of analysis of the problems are recommended: development of the system of consultant services, building and improving market infrastructure; simplification of application procedures for the support programs and reducing bureaucracy. Positive attitudes about the future of fruit production prevail over the negative, despite the many challenges. Lack of producer organizations difficult defending and protecting the interests of producers. Development of efficient small and medium-sized farms requires effective measures to support these production structures. This would lead to stabilization and development of fruit growing and income generation in rural areas.

Key words: fruit growing, resources, advisory service, marketing channels, financing, politics, support

Резюме

Овощарството традиционно заема важно място в структурата на селското стопанство на България. В последните десетилетия обаче се формираха трайни негативни тенденции в сектора. Целта на статията е да се идентифицират предизвикателствата и да се предложат насоки за стабилизиране на производството на плодове. На базата на анализа на проблемите в сектора се препоръчва: развитие на системата за консултантски услуги; доизграждане и подобряване на пазарната инфраструктура; опростяване на процедурите за кандидатстване по програми и намаляване на

бюрократията. Въпреки многото предизвикателства, положителните нагласи за бъдещето на плодотърпението преобладават над негативните. Липсата на организации на производителите затруднява отстояването и защитата на интересите им. Необходимо е приемане на действителни мерки за подпомагане изграждането на ефективни дребни и средни земеделски стопанства. Това би довело до стабилизиране и развитие на овощарството и генериране на доходи в селските райони.

Ключови думи: овощарство, ресурси, консултантска помощ, маркетинг, финансиране, политики, подкрепа

Увод

Производството на плодове е отрасъл с над стогодишна история. Години наред то имаше важно място в структурата на селското стопанство, а страната ни бе известна и като износител на плодове. По ред причини, при прехода към пазарна икономика, плодотърпението изпадна в дълбока криза (Манолова, 2002). Национална политика, а впоследствие и прилагането на Общата селскостопанска политика (ОСП), вместо да решат проблемите, до голяма степен съдействаха за задълбочаването им (Живондов и кол., 2008). Резултатът е формиране на трайни негативни тенденции в сектора в последните десетилетия. Площите и обемите на продукцията намаляват. Производството на плодове е малко над 150 хил. тона. Страната вече не може да задоволява вътрешните си потребности и се превърна в нетен вносител на плодове. Понастоящем годишният износ на пресни плодове е около 20 хил. тона. Още преди да започне прилагането на ОСП на ЕС, изследователите (Славова и Атанасова, 2007; Младенова и кол., 2007) проучваха предполагаемите структурни промени и ефектите от тази политика върху различни типове земеделски стопанства в България и предупредиха за очаквани негативни ефекти в сектор «Плодове и зеленчуци». Техните опасения впоследствие се потвърдиха (Славова и кол., 2009; Башев, 2012 а, б; Котева, 2012).

Статията представя резултати от проект на Институт по овощарство – Пловдив¹, кой-

то изследва ефектите от политиките при производството и реализацията на плодовете и зеленчуците. Целта е на база на анкетно проучване, да се идентифицират предизвикателствата и да се предложат подходящи решения за стабилизиране на сектора. За постигане на тази цел:

- Дискутирана е методиката и обхвата на проучването
- Направен е профил на производителите
- Анализирани са ресурсната обезпеченост на производството, структурата на насажденията, каналите на реализация и цените
- Оценен е достъпът до консултантски услуги и информация
- Проучени са очакванията на производителите
- Изведени са препоръки за развитието на отрасъла.

Методика и обхват на проучването

За да се събере необходимата информация и да се идентифицират предизвикателствата, беше проведено анкетно проучване. За целта беше разработен въпросник. Анкетата беше структурирана в няколко раздела. В първия раздел бяха включени въпроси, свързани с характеристика на земеделските производители. Вторият раздел набира информация за характеристиката на стопанствата. Третият раздел е свързан с достъпа до специализирани консултантски услуги и информация. В проучването са включени 50 производители

¹ Научноизследователски проект АИХТ 101 „Оценка на ефектите от прилагането на националната и Общата селскостопанска политика върху овощарството и доходите на заетите в сектора“: (2011-2013). ИО, ССА, Пловдив.

на плодове от четири (ЮЦ, ЮИ, СИ и СЦ) планови региона на България. Участниците в изследването са от 11 области и 20 общини. Преобладаващата част от анкетираните (90%) са от двата основни региона за производство на плодове - ЮЦ, ЮИ. Извадката е формирана на случаен принцип, като е използван подходът на веригата (snowballing, chain sampling) при определяне на участниците в анкетата.

Резултати от изследването

Характеристика на производителите. Образователното равнище на производителите, участващи в проучването, е високо – средно и висше, но несвързано със земеделието. Само 28% имат селскостопанско образование. Фермерите са в активна трудова възраст – средно 45 г. Най-младият е на 28 г., а най-възрастният на 71 г. До 54 г. са 76% от производителите, което е важно предвид спецификата на овощарството и показва желание за ангажираност, отговорно отношение към работата и дава бъдеща перспектива. Като многогодишни култури овощните изискват по-дълъг опит, за да може фермерът да бъде класифициран като добър професионалист. Повечето производители имат малък опит в овощарството. Половината са начинаещи с опит до 8 г., с известен опит са 30% и с голям опит са 20% (Таблица 1).

Структура на насажденията. Видовата структура на проучваните стопанства е разнообразна: отглеждат се 12 вида овощни култури. Най-много стопанства

отглеждат ябълки. Следват прасковите, черешите и сливите. За да поддържат и/или разширяват производството, фермерите създават нови насаждения, в които предпочитани са черешите и сливите и същевременно се наблюдава по-слаб интерес към ябълката. При ябълката възможностите за интензифициране на производствения процес и получаване на високи доходи са най-големи, но въпреки това производителите не се ориентират масово към създаване на ябълкови насаждения. По-важните причини за слабия интерес към културата са: (1) Високи вложения по изграждане на насаждението и впоследствие високи разходи по отглеждане в сравнение с другите овощни видове; (2) Извеждането на растителната защита освен че е най-скъпо, не е лесно и изисква много познания и висок професионализъм; (3) Конкуренцията е много силна, пазарът е наситен от вносни субсидирани ябълки от Полша, Италия и други страни. Фермерите, които успяват да се задържат на пазара, произвеждат качествени плодове и постигат високи добиви поне 4 t/da. Ябълката не е подходяща за начинаещи овощари, без опит в плодородното производство. На този етап овощарите се насочват по-масово към отглеждане на череша. Мотивите за това решение са добрите цени на местния пазар и възможностите за износ на европейския пазар, в Русия и други страни, особено за по-ранните сортове. Висок интерес има и към създаване на традиционните за България сливови насаждения, които са подходящи за преработка в разнообразни продукти – сушени, кон-

Таблица 1. Професионален опит
Table 1. Professional experience

Години овощарство/ Years in fruit growing	Брой фермери / Number of farmers
Начинаещи, 0-8 год./ Begginers, 0-8 years	25
С известен опит, 9-15 год./ With some experience, 9-15 years	15
С голям опит, >16 год./ With extensive experience, > 16 years	10

Източник: Собствено анкетно проучване
Source: Based on own survey

фитюри, сокове, нектари, ракии. Интерес има и към орехоплодните видове – орех, бадем, лешник. Европейската политика стимулира създаването на насаждения от тези видове. Те са подходящи и за биологично отглеждане. По-продължителният период на съхранение на плодовете и добрите възможности за реализация са важни предимства. Повечето производители създават градините си поетапно като ползват собствени средства и реинвестират получената през годините печалба.

Труд. Най-масово - в 48% от случаите - във фермата работят от 1 до 5 работника (Таблица 2). Между 6 и 10 бр. работници ползват 36% от стопанствата. В 12% от случаите в стопанството работят от 11 до 20 работника. Малко са случаите, в които фермите осигуряват по-висока заетост и само в 4% от стопанствата заетостта е повече от 30 работника. Високата заетост е със сезонен характер, в периодите на резитба на дървета и беритба на плодовата продукция и се наблюдава в стопанствата с по-големи площи. Намирането на подходящи работници е трудно, дори и в условията на висока безработица. Някои се доверяват на по-възрастни работници. Други предпочитат по-младите като по-възприемчиви и по-изпълнителни. Констатира се готовност за инвестиране в обучението, особено на специалисти по формиране на короната на дърветата и резитбата.

Техника. Собствени машини за обработка на земята притежават 66% (33 бр.) от стопанствата. Всичката необходима техника наемат 22% (11 бр.). Част от техниката за работа в стопанствата наемат 6% (3 бр.). Повечето производители са осигурили необходимата независимост, закупувайки собствени машини, нужни за обработка на градините. Част от производителите са купили техника втора употреба на по-ниски цени. Има фермери с автомонтъорски познания, което им позволява по-евтина поддръжка на машините. Малка част са се снабдили с техника по някоя от мерките на Програмата за развитие на селските райони, по предприсъединителната програма САПАРД, или по линия на ДФЗ.

Торове и препарати. Производителите извеждат като проблем наличието на пазара на некачествени и много скъпи препарати. От съседни страни като Гърция и Турция може да се купят по-евтини и качествени препарати. Същевременно някои фермери ползват евтини, но неразрешени за употреба у нас препарати (предимно турски) и това им позволява да предлагат продукцията си на по-ниски цени. Липсва ефективен граничен контрол, който да спира вноса на тези препарати. Няма контрол и от страна на фитосанитарните органи, които да санкционират нарушителите. С преминаването на службите за прогноза и сигнализация към агенцията за качество

Таблица 2. Разпределение на стопанствата според броя на работещите
Table 2. Distribution of farms by number of employees

Заетост/ Employment	Брой работещи в стопанството/ Number of workers on the farm					Всичко/ Total
	1-6	6-10	11-20	21-30	30>	
Труда на семейството/ Family labour	47	3	0	0	0	50
Постоянни работници/ Permanent workers	2	2	2	0	0	6
Временни работници/ Temporary workers	14	10	0	1	1	26
Общ брой на заетите/ Total number of employees	24	18	6	0	2	50

Източник: Собствено анкетно проучване
Source: Based on own survey

и контрол на храните, ефективното извеждане на растителната защита се превръща в сериозно предизвикателство. Тази структурна промяна затрудни работата и функциите им, свързани с прогнозата и сигнализацията. А без това не може да има качествена прогноза.

Финансиране. Собствените средства са с първостепенна важност за развитие на бизнеса за повечето фермери 96% (48 бр.) (Таблица 3). Нараства ролята и на Програмата за развитие на селските райони. За 36% (18 бр.) тя е източник с много важно значение. Кредитите от търговските банки са с голямо значение за осигуряване на финансов ресурс само за 12% от производителите (9 бр.). Заради високи лихви, непосилни ипотечи, фермерите масово не могат да си позволят кредити от търговски банки. Ползват се основно краткосрочни кредити за оборотни средства в размер обикновено: 3 – 5 хил. лв. Предприсъединителната програма САПАРД е определена от 84% от анкетираните (43 бр.) като източник с най-малко значение за развитието на бизнеса. Това потвърждава тезата, че програмата бе достъпна за едри фермери и повечето овощари не са в тази група. Затова едва 10% (5 бр.) оценяват програма САПАРД като

важна за развитието на стопанството им. Необходимо е да се отбележи, че според 86% от фермерите програмите на ДФЗ са най-ниска степен на важност. Тези програми не изпълниха предназначението си да съдействат за създаване на конкурентоспособни стопанства в плодощроизводството, въпреки добрите възможности, които предоставяха за закупуване на техника, реконструкция на стари и създаване на нови насаждения (Христов, 2011). Само 10% (5 бр.) посочват други източници на финансиране като важни за тяхното стопанство. Сред другите източници са кредитни кооперации, програми за микрокредитиране. Ползващите услугите на кредитните кооперации като източник на финансови средства за оборотни средства и кредити с инвестиционно предназначение са изключително доволни от партньорството си с тях.

Достъп до специализирани консултантски услуги. Проучването показва, че на консултантска помощ при управление на стопанството си разчитат 75% (38 бр.) от фермерите. Останалите 25% (13 бр.) не ползват такава или са ползвали в началото на производствената си кариера, но вече се справят сами. Неразчитащите на

Таблица 3. Значение на източниците на финансиране
Table 3. Importance of sources of funding

Оценка*/ Rating	Собствени средства/ Own funds	Кредити от ТБ/ Loans from CBanks	Програма „САПАРД“/ The „SAPARD”	Програмите на ДФ „Земеделие” GF „Agriculture”	ПРС/ RDP	Заеми от приятели/ Loans from friends	Други източници/ Other sources
1	0	36	42	43	29	43	43
2	1	0	1	1	2	2	1
3	0	5	0	1	1	1	0
4	1	0	2	3	0	1	1
5	10	6	2	0	12	2	3
6	38	3	3	2	6	1	2
Всичко/ Total	50	50	50	50	50	50	50

*1- източник с най-малка важност; 6- с най-голяма важност

Източник: Изчисления въз основа на собствено анкетно проучване

*1- source with the lowest priority; 6- of utmost importance

Source: Calculation on the base of own inquiry

консултантски услуги са главно фермери със селскостопанско образование или нагрупан голям производствен опит. Някои от тях споделят, че те самите дават консултации на производители. Има и производители, които макар да имат земеделско образование и дългогодишен опит, търсят специализирани услуги по конкретни въпроси. Най-често консултации със службите за съвети 36% (18 бр.) се търсят при кандидатстване по различни мерки от ПРСР (разработване на бизнес-планове за “Полупазарни стопанства” и “Млад фермер”) и за агробиологичните плащания. По технологични въпроси фермерите се обръщат към институти, университети и други експерти. Консултации от научните институти на ССА ползват 30% (15 бр.) от фермерите. Специализирана помощ от други институции – преди всичко по-опитни колеги-производители, специалисти от агроаптеки, експерти от компаниите за агрохимикали и други ползват 28% (14 бр.) фермери. Останалите 16% (8 бр.) търсят помощ от университетите. Повечето производители ползват няколко институции за съвети: 46% (23 бр.) - две институции за консултантска помощ и информация по интересоващите ги проблеми, 26% (13 бр.) - три вида институции за консултации, а 4% (2 бр.) - 4 вида институции.

Най-често производителите 52% (26 бр.) се консултират при извеждане на борбата с болестите и неприятелите. Други 40% (20 бр.) търсят консултантска помощ както за избор на подходящите сортове при създаване на насажденията, така и при осигуряване на оптимален хранителен режим на градините. Помощ при изготвяне на документи при кандидатстване за подпомагане ползват 34% (17 бр.). Най-висок е делът на фермерите 28% (14 бр.), които се консултират по 3 различни въпроса със специалисти. Еднакъв брой производители: 11 бр. (22%) ползват помощ само по един въпрос или по два въпроса.

Достъп до информация. Висок процент фермери разчитат на интернет, за да повишават знанията и квалификацията си – 68% (34 бр.) и четат специализирана литература 64% (32 бр.). Специализирани семинари посещават 40% (20 бр.). По-малко са били обучавани или са включени в обучителни курсове: съответно 18% (9 бр.) и 14% (7 бр.). Заслужава да се отбележи, че няма производител, който да не полага усилия за усъвършенстване на професионалните си умения и знания. Това е доказателство, че фермерите се отнасят отговорно към заниманията си с овощарство, амбициозни са и искат да са в крак с новостите и да развиват успешен бизнес. Най-много: 48% (24 бр.) използват два източника за набавяне на необходимите им професионални знания. На един източник се доверяват 30% (15 бр.), а останалите използват повече – до 5 различни източника, за да черпят знания, свързани с професията.

Канали на реализация на продукцията. Преобладаващо (в 30 от случаите - 60%) стопанствата реализират продукцията си чрез посредничеството на търговци на едро като 42% от анкетираните пласират между 71-100% от продукцията по този начин (Таблица 4). Вторият по значение канал на реализация на продукцията е продажбата на преработватели (32% от случаите). Производителите (24%) оставят малка част от продукцията си - до 10% за собствена консумация от семействата. В четири от случаите продукцията се реализира от самите производители – обикновено чрез продажба на общински пазари. Пласмент на продукцията чрез големи търговски вериги се наблюдава по-рядко (1 стопанство). Този вид реализация е труден, изисква големи обеми на производство, ритмично подаване на плодовете, високо качество, сертификация на производствения процес. Износът на плодове също е по-скоро изключение – в нашето проучване едно стопанство изнася над

Таблица 4. Канали на реализация

Table 4. Marketing channels

Канали на реализация/ Marketing channels	% от продукцията/ % of productions						Всичко/ Total
	0-10	11-20	21-30	31-50	51-70	71-100	
За собствена консумация/ Own consumptions	12						12
Директна продажба на преработватели/ Direct sales to processors		4	1	4	2	5	16
Продажба на търговци на едро/ Sales to wholesalers		1		6	2	21	30
Продажба на големи търговски вериги/ Sales of large retail chains	1						1
Продажба в собствени магазини/ Sale in their own stores				1		3	4
Директен износ/ Direct export						1	1
Друг канал на реализация/ Other channels				2		4	6

Източник: Собствено анкетно проучване

Source: Based on own survey

70% от продукцията си (череша) в Русия. Засилва се интересът на търговци от други страни (основно румънски). Те изкупуват български череша, кайсии, праскови за Румъния, Русия, Молдова. В 38% от случаите (19 ферми) използват само един канал на реализация. В 48% от случаите (24 ферми) ползват два канала за реализация на плодовете. В 4% от случаите (2 ферми) реализират продукцията си чрез 3 канала. Четири от фермите не продават плодове, тъй като насажденията им все още не плододават. Повечето производители са диверсифицирали вариантите за реализация. Това им дава повече възможности за маневриране и избор на най-подходящ канал, съобразен в по-голяма степен с качеството и цената на плодовете и същевременно намалява риска от нереализиране на част от продукцията. Никакви проблеми с реализацията на продукцията декларират 24% (11 бр.) от фермерите. Те са създали трайни връзки с търговци, изградили са доверие, създали са си име и имат интерес да поддържат коректни взаимоотношения помежду си. На другия полюс са 13% (6 бр.) производители, които винаги срещат проблеми при реализацията на плодовете. Най-голям е дялът на производителите 36% (16 бр.), за

които затруднения при пласмента се случват само понякога. Останалите: 20% (9 бр.) твърдят, че често имат проблеми, а 9% (4 бр.) много често срещат трудности при продажбата на продукцията. Проблемите с пласмента са свързани с търсенето и предлагането и вида на плодовете, затова някои фермери споделят за трудности с продажбата при конкретни видове, най-често ябълки и безпроблемна реализация на крушите. Известно е, че българските круши са дефицитни на пазара.

Цени. Повечето производители 73% (36 бр.) не са удовлетворени от цената на реализация на плодовете. Доволните от цените са 27% (13 бр.). Удовлетвореността от цената има връзка с вида на плодовете, наситеността на пазара, качеството на продукцията и каналите на реализация. Производителите са доволни от реализационната цена на череша и круши. Противоречиво е мнението за удовлетвореността при реализацията на прасковите и тя зависи основно от качеството на плодовете и каналите на реализация. Повечето фермери не са доволни от реализационните цени на ябълките, тъй като на българския пазар се внасят големи количества от този плод на ниски цени от редица европейски

и съседни страни, където производство е силно субсидирано. Производителите не са удовлетворени от цената на прасковите за преработка. За постигане на по-добра реализация на плодовете са необходими и съвременни пазари на производителите, каквито има в развитите страни. Изключение са фермерите, които са постигнали вертикална интеграция. В изследването има само един производител, който преработва плодовете в собствен цех и продава на пазара продукция с добавена стойност и е удовлетворен от цената на реализация.

Очаквания за бъдещето и необходимата подкрепа. Въпреки многото трудности, преобладават производителите с намерения за разширяване на производството от овощни видове 25 бр., като още 3 бр. планират да направят това в бъдеще. Може да се предположи, че те имат положителни нагласи за развитието на сектора в перспектива. Останалите 21 бр. не планират да разширяване. Те вероятно са постигнали оптималните размери, които отговарят на

ресурсната им обезпеченост. Анкетираниите са умерени оптимисти относно бъдещето на сектора: 29 бр. вярват, че има известни перспективи, 10 бр. определят перспективите като добри. С високи очаквания за бъдещето на овощарството са 4 бр. фермери като 2 бр. ги определят като много добри и други 2 бр. като отлични. Песимисти са 6 бр. производители. Положителните нагласи за бъдещето на плодотърпението преобладават над негативните. За фермерите с най-голяма важност за подобряване на политиката в сектор „Плодове и зеленчуци” са следните мерки (Таблица 5): (1) Спиране на контрабандния внос на плодове от съседни страни; (2) Необходимост от ясна и последователна национална политика; и (3) Намалване на административната тежест за производителите. Производителите предлагат и други мерки: да се въведат по-големи субсидии за овощниците, съобразени с по-високите разходи по отглеждането им; да се изградят истински пазари на производители; строг контрол

Таблица 5. Оценка на мерките за подобряване на политиката в сектор “Плодове и зеленчуци”
Table 5. Evaluation of measures to improve the policy in the “Fruits and Vegetables”

Оценка*/ Rating	Подобряване информираността / Increase awareness	Помощ при кандидатстване по програмите / Help in applying for programs	Спиране на контрабандния внос / Stop the smuggling of fruit from neighboring countries	Помощ за намиране на пазари / Help for markets	Улесняване създаването на организации на производители / Facilitate the criteria for the establishment of producer organizations	Намалване на административната тежест / Reduce the administrative burden	Няма нужда от промяна / No need for policy change	Ясна и последователна политика / Clear and consistent national policy	Други / Others
1	6	18	5	11	28	7	28	9	6
2	7	12	4	9	5	5	2	4	0
3	11	6	3	4	3	7	0	1	1
4	9	5	7	8	3	10	0	6	2
5	12	1	15	5	4	9	0	6	0
6	1	3	12	10	1	8	0	19	8
Общо/ Total	46	45	46	47	44	46	30	45	17

*1- с най-малка важност; 6- с най-голяма важност

Източник: Изчисления въз основа на собствено анкетно проучване

*1- lowest priority; 6- of utmost importance

Source: Calculation on the base of own inquiry

на границата срещу карантинните неприятели; изравняване на субсидиите между старите и новите страни членки.

Заклучение

Резултатите от изследването разкриват сериозни предизвикателства в сектор плод-производството. Смятаме, че овощарството следва да бъде един от приоритетните сектори. Приемането на действени мерки за подпомагане изграждането на ефективни дребни и средни земеделски стопанства е една от насоките за стабилизиране и развитие на овощарството и генериране на доходи в селските райони.

Програмите и мерките на ДФ ”Земеделие” изглежда слабо допринасят за развитието на сектора. Това налага промени не толкова в дизайна, а в администрирането на мерките. Инструментите на икономическата политика действат чрез действията на хората. Ако хората смятат, че процедурите са неясни, те няма да кандидатстват и инструментът няма да има очаквания ефект. Една от възможностите за подобряване на системата е опитът на кредитните кооперации и програмите за микрокредитиране и подпомагане, прилагани от НПО и други организации, от които фермерите са доволни.

Неизградената пазарна инфраструктура си остава основен проблем в сектора. Решението следва да бъде намерено с помощта на държавата, местните власти и представители на производителите. Проучването установи, че все още фермерите не са готови да се обединяват в организации на производители на плодове и зеленчуци. Доверието и сертификацията на качеството на производството са критичните фактори, пречещи на кооперирането. Липсата на действени организации на производителите затруднява отстояването и защитата на интересите на сектора. Решението на проблема може да дойде само от производителите.

Изследването установи, че производителите не познават добре политиката в сектор „Плодове и зеленчуци”. Те проявяват значителен скептицизъм и недоверие към нея и официалните институции, отговорни за провеждане на политиките. Това недоверие е следствие от предварителни проучвания на фермерите и сблъсъка с институциите и кара голяма част от тях да се борят сами за оцеляването си. Те смятат, че процедурите по кандидатстване и впоследствие по изпълнение по различните програми за подпомагане са прекалено трудни, бюрократични и пречат на пряката им работа. Производителите се сблъскват с формалното отношение на администрацията към техните проблеми, непознаване особеностите на земеделието, нередности, нерегламентирани практики, които предпочитат да не коментират.

Липсата на професионална подготовка при повечето производители изисква добре функционираща система за консултантски услуги и информация. Тя е необходима, за да подпомага работа на фермерите и да осигурява възможности за обучение и повишаване на професионалните знания и умения. Службите за съвети в настоящия си вид не разполагат със специалисти, които могат да оказват помощ на фермерите по технологични проблеми. Те изпълняват ролята на свързващо звено между производителите и специалистите от институтиите или университетите. В България няма консултанти („екстеншън” специалисти) от типа на тези в развитите страни с много богат практически опит и знания, които могат да помогнат за решаването на почти всички проблеми от практиката.

Литература

- Bashev, H.**, 2012a. Assessment of impacts of EU CAP implementation on Bulgarian farms. *Agricultural Economics and Management*, 57 (1): 14 – 29 (Bg).
- Bashev, H.**, 2012b. Impact of EU CAP on agricultural

- farms in Bulgaria. *Agricultural Economics and Management*, **57** (5-6): 33 – 55 (Bg).
- Hristov, K.**, 2011. Institutional problems small farmers face when applying for assistance under rural development program (2007-2013). *Trakia Journal of Sciences*, **9** (Suppl. 3): 83-87 (Bg).
- Koteva, N.**, 2012. Organizational and economic restructuring of Bulgarian agriculture in terms of European integration. *Agricultural Economics and Management*, **57** (2): 11 – 16 (Bg).
- Manolova, V.**, 2002. Bulgarian foreign trade with fresh fruit – situation, trends, issues, development. *Agricultural Economics and Management*, **47** (5): 25 – 31 (Bg).
- Mladenova, M., H. Bashev, K. Kaneva, N. Koteva, V. Hadjieva, M. Rissina, M. Atanasova and D. Mitova**, 2007. State and development perspectives of agricultural farms applying the Common agricultural policy of the European Union. *Agricultural Economics and Management*, **52** (3): 18 – 30 (Bg).
- Slavova, Y. and M. Atanasova**, 2007. Structural changes in the Bulgarian agriculture and the Common agricultural policy. *Agricultural Economics and Management*, **52** (3): 62 – 68 (Bg).
- Slavova, Y., M. Atanasova and V. Manolova**, 2009. Effect of CAP on the restructuring of crop production. *Institute of Agricultural Economics*, Sofia, 66 pp. (Bg).
- Zhivondov, A., V. Manolova, Z. Rankova, V. Bozkova, V. Dzhuvinov, K. Koumanov, S. Masheva, M. Mihov, G. Antonova, E. Nacheva, G. Pevicharova, D. Kostova, N. Koteva, L. Krasteva, T. Georgiev, D. Strelkova, S. Vitkova, S. Bachvarova, A. Rusenov, S. Tsoneva, K. Lambrev and A. Bozinova**, 2008. Development strategy of fruits and vegetables production in Republic of Bulgaria for the period 2009 – 2013. ISBN 978-954-8045-16-2, 80 pp. (Bg).

Постъпила в редакцията ноември, 22, 2012; приета за публикуване февруари, 12, 2013.